

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 24, Sayı/Issue: 45, Yıl/Year: 2022 (Haziran/June)

Türkiye’de Şer’i Yönetişim: Banka İçİ Danışma Komiteleri Örneđi

*Shariah Governance in Turkey: A Case Study on In-Bank
Advisory Committees*

İsmail Bektaş

Arş. Gör., Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı
Uygulama ve Araştırma Merkezi - Res. Asst., Sakarya University, Research Center
for Islamic Economics and Finance

ismailbektas@sakarya.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-4229-4583>

Ali Can Yenice

Arş. Gör., Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı
Uygulama ve Araştırma Merkezi - Res. Asst., Sakarya University, Research Center
for Islamic Economics and Finance

ayenice@sakarya.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-1869-6814>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 02/02/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 16/05/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15/06/2022

Atıf/Citation: Bektaş, İsmail – Yenice, Ali Can. "Türkiye’de Şer’i Yönetişim: Banka İçİ Danışma Komiteleri Örneđi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/45 (2022), 29-60. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.1067325>

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Öz

Bu çalışma, Türkiye'deki Şer'i yönetim aktörlerinden olan banka içi danışma komitelerinin (BİDK) Şer'i yönetimdeki yeri ve önemini keşfetmeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması (*case study*) tercih edilmiş ve 5 danışma komitesi üyesi ve 2 danışma komitesi başkanıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar neticesinde toplam 625 dakikalık ses kayıtları elde edilerek çözümlenmiş ve 85 sayfalık metin elde edilmiştir. Elde edilen metinler ve görüşme notları ATLAS.ti programı aracılığıyla analiz edilerek BİDK, Şer'i yönetim ve Merkezi Danışma Kurulu (MDK) olmak üzere 3 ana tema ve bunlara bağlı 26 alt temaya ulaşılmıştır. İlgili temalar BİDK'nin Türkiye'deki Şer'i yönetimdeki yeri ve önemini keşfetmek açısından zengin bir içerik sunmaktadır. Türkiye'deki Şer'i yönetimi ele alan çalışmaların literatürde sınırlı olması ve bu çalışmanın hem saha çalışmasına hem de Türkiye'deki Şer'i yönetimde yer alan, katılım bankacılığının tarihine eş bir ömre sahip BİDK'ları konu etmesi literatürde özgün bir yere sahip olacağına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Ekonomisi, Şeri Yönetişim, Türkiye'de Şer'i Yönetişim, Banka İç Danışma Komiteleri, Durum Çalışması, Fetva.

Abstract

Islamic finance has developed the Shariah governance mechanism to ensure compliance and control of IFIs with the principles of Islamic law. However, the levels of Shariah governance are different from each other due to the different legal affiliations of each country, the level of development of Islamic finance, and regime differences. International Islamic financial institutions such as Islamic Financial Services Board (IFSB) and The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI) have published standards to define the general lines of Shariah governance and have brought Shariah governance practices to a certain point, at least in principle. After the Shariah governance standards of IFSB (2009) and AAOIFI (1997), studies on Shariah governance have increased rapidly. By 2010, while there were only 18 publications on Shariah governance in the two most well-known indexes (Scopus and Web of Science), this number increased to 42 in 2015 and 159 in 2020. This academic interest shows that Shariah governance issues are followed closely. In this context, there have been some remarkable developments at the regulatory and supervisory level in terms of Shariah governance in Turkey, and the TKBB (Participation Banks Association of Turkey) Advisory Board was established in 2018, bringing one step closer to international Shariah governance practices. Although the developments in the context of Shariah governance in Turkey have accelerated in the last ten years, the legal consultancy services that Islamic financial institutions have received since their establishment are seen as the first applications in this sense. Accordingly, some individual efforts in the past and consultancy services that continue with the institutional structure as in-bank advisory committees today, and the place and importance of this service within the framework of Shariah governance is a field waiting to be explored in the context of Shariah governance in Turkey.

In Turkey, there are three separate actors in Shariah governance that are authorized to issue Shariah rulings/fatwas. The first of these is the TKBB Advisory Board, which is the central committee; the second is the High Council of Religious Affairs (DIYK) within the body of the Presidency of Religious Affairs (DIB), and the third is the special advisory committees. It is possible to consider special advisory committees in two separate categories, namely in-bank advisory committees (BİDK) and independent special advisory committees.

The main purpose of this study is to explore the place and importance of BİDK in the context of Shariah governance in Turkey. The fact that the studies conducted in Turkey in the context of Shariah governance are quite limited and supported by qualitative research methods indicates that this study will have an original and important place in the literature. In this regard, a case study, which is one of the qualitative research designs, was preferred, and semi-structured interviews were conducted with seven advisory committee members. As a result of the interviews, a total of 625 minutes of interview recording was obtained and analyzed, and the analysis text was obtained. The obtained texts were analyzed through the ATLAS.ti program, a qualitative data analysis program, and three main themes and 26 sub-themes related to them were reached. Related themes provide rich content to explore the place and importance of BİDK in Shariah

governance in Turkey. The study is also important in terms of its contribution to the field by evaluating the Shariah governance literature and identifying the literature gaps.

Since the research question of our study is designed as "What is the place of Internal Bank Advisory Committees in Shariah governance in Turkey?", the place (duties, responsibilities, activities) of in-bank advisory committees in Shariah governance in Turkey is investigated in a descriptive manner.

The study consists of five main parts, namely the literature review, method, findings, discussion and conclusion and recommendations on Shariah governance in the world and in Turkey.

In the light of the findings obtained from the interviews, the institutional structure of BIDKs is discussed in the context of their historical background, compliance department, activities, access channels and their contributions to the field of Islamic economics and finance (IEF).

Since it is the most basic activity of the advisory committees, the opinions of the members were requested on key points such as the process, subjects and procedure of the committee's fatwas. In this context, nine different sub-themes were identified under the theme of the fatwa, and the interviews were analyzed.

In-bank advisory committees are discussed in the context of their institutional structures and fatwa, as well as in the context of the members assigned to the committees themselves.

Besides the main issues related to BIDK, two more main themes were determined: the evaluation of the current Shariah governance in Turkey and the issues discussed around the TKBB advisory board.

Keywords: Islamic Economics, Shariah Governance, Shariah Governance in Turkey, In-Bank Advisory Committees, Case Study, Fatwa.

Giriş

İslami finans, son yıllarda hızlı büyümesiyle (%14-17) oldukça dikkat çeken ve 3.34 trilyon dolara ulaşan küresel varlıklarıyla oldukça büyük bir sektör haline gelmiştir. Bu büyümeyi sürdüreceği beklenen sektörün 2025 yılına geldiğinde varlıklarını 4.94 trilyon dolara çıkarması beklenmektedir.¹ Her geçen gün yeni enstrümanlarla büyümesini hızlandırmayı amaçlayan İslami finans kurumları (İFK'lar), bir yandan konvansiyonel rakipleriyle rekabet etmekteyken diğer yandan İslam hukukunun ilkelerine uyumlarına hizmet eden Şer'i yönetimlerini de sağlamlaştırmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda İFK'ların görevleri ürün ve hizmetlerinin İslam hukuku ilkelerine uygun olmasını sağlayarak paydaşlarının, Şer'i uyumluluğa sahip finans isteklerini karşılamaktır. Bunun için de kurumsal yönetimlerinin bir parçası olan Şer'i yönetim çerçevelerini oluşturmaları gerekmektedir.

Islamic Financial Services Board (IFSB)'nin 10 numaralı standardına göre Şer'i yönetim dört unsurdan oluşmaktadır:

- Şer'i kararlar/fetvalar,
- Kararların ilgili birimlere aktarılması ve günlük takibi (uyum),
- Kurum içi Şer'i takip-denetim,
- Senelik Şer'i uyumluluk raporu hazırlanması (dış denetim).

1 Refinitiv, *Islamic Finance Development Report 2021*, Thomson Reuters (2021).

Bununla birlikte her bir ülkenin farklı hukuki yapılara sahip olması, gelişmişlik düzeylerinin ve rejimlerinin farklılığı Şer'i yönetim tarzlarını etkilemektedir.² Örneğin Malezya'da Şer'i yönetim noktasında en üst yetkili merci Malezya Merkez Bankası (*Bank Negara Malaysia*) bünyesinde bulunan -merkezi danışma kurulu (MDK) hüviyetindeki- Şer'i Danışma Kurulu (*Shariah Advisory Council*) iken Suudi Arabistan'da MDK bulunmamakta, her bir banka kendi bünyesinde bir danışma kurulu vasıtasıyla Şer'i yönetimlerini sürdürmektedir. Bu kapsamda literatüre göre Malezya merkezi, Suudi Arabistan ise merkezi olmayan Şer'i yönetim yapılarına sahiptir.³

Türkiye'deki Şer'i yönetimde fetva düzeyinde üç aktör bulunmaktadır. İlki, Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) bünyesindeki Danışma Kurulu; ikincisi Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) bünyesindeki Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK) ve üçüncüsü özel danışma kurullarıdır. Özel danışma kurullarını da kendi içerisinde banka içi danışma komiteleri (BİDK'lar) ve bağımsız komiteler olarak tasnif etmek mümkündür. Her bir aktörün Türkiye'deki Şer'i yönetimde çeşitli görevleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, TKBB Danışma Kurulu, katılım bankacılığı sektörüne yönelik bağlayıcı standart ve kararlar hazırlamaktadır. Aynı zamanda diğer İFK'lar ve kamu kuruluşlarına yönelik de başvurulması halinde görüş sunarak bir bakıma merkezi danışma kurulu hizmeti sağlamaktadır. DİYK karar/fetvaları, Türkiye'deki İFK'lar açısından bağlayıcı olmamasına karşın vatandaşların kurumlara ve ürünlerine yönelik oluşturdukları yaklaşımlarda belirleyici olması hasebiyle dolaylı bir etkiye sahiptir. BİDK'lar ise Türkiye'deki katılım bankacılığının tarihine neredeyse eş bir tecrübeye sahip olarak bankalardaki Şer'i yönetime fetva düzeyinde katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de Şer'i yönetim bağlamında yaşanan gelişmeler her ne kadar son on senelik periyotta hız kazanmış olsa da İslami finans kurumlarının kuruluş aşamasından itibaren var olan BİDK'ların fikhî danışmanlık hizmetleri, bu anlamda ilk uygulamalardır. Bununla birlikte Türkiye'deki Şer'i yönetime yönelik çalışmalar literatürde oldukça az sayıdadır. Şer'i yönetim aktörlerine yönelik saha çalışmasına ise yazarlar tarafından rastlanmamıştır. Bu doğrultuda geçmişte bir takım bireysel gayretler, günümüzde ise BİDK'lar olarak kurumsal bir yapıya kavuşmuş olan fikhî danışmanlık hizmetleri ve bu hizmetlerin Türkiye'deki Şer'i yönetim çerçevesindeki yeri ve önemi keşfedilmeyi bekleyen bir araştırma sahasıdır.

2 Abdulrahman B. AlQassar - Habib Ahmed, "Regulatory regimes for Shari'ah governance: A framework of assessment and analysis", *Journal of Banking Regulation* (March 2021).

3 Dewi Fatmawati vd., "Shariah Governance in Islamic Banks: Practices, Practitioners and Praxis", *Global Finance Journal* 51/1, (Şubat 2020) 1-20.

Bu çalışmanın temel amacı, BİDK’ların Türkiye’deki Şer’i yönetimdeki yeri ve önemini keşfetmektir. Çalışma, nitel bir araştırmayla doğrudan Türkiye’deki Şer’i yönetim aktörlerinin görüşlerine dayanması ve konuyu derinlemesine ele almasıyla literatürde ilk ve özgün bir yere sahip olmaktadır.

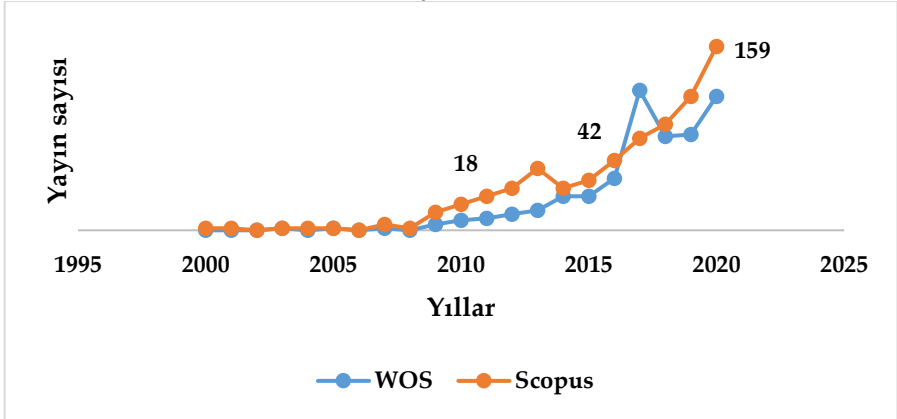
Çalışmada nitel bir araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Çalışmanın araştırma sorusu olan “Türkiye’deki Şer’i yönetiminde BİDK’nin yeri ve önemi nedir?” bağlamında, 5 danışma komitesi üyesi ve 2 danışma komitesi başkanıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiş olup elde edilen veriler ATLAS.ti programıyla analiz edilmiştir. Bu kapsamda BİDK, MDK, Şer’i yönetim olmak üzere üç ana ve 26 alt temaya ulaşılmıştır.

Çalışma, dünyada ve Türkiye’de Şer’i yönetime yönelik literatür değerlendirmesi, yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç ve öneriler olmak üzere beş ayrı bölümden meydana gelmektedir.

Literatür

Şer’i yönetim AAOIFI⁴ ve IFSB⁵ gibi standart yayımlayan kuruluşların ilgili standartlarından sonra İFK’ların daha fazla gündemine geldiğinden akademik çalışmalarda da kendisine daha fazla yer bulmuştur.

Şekil 1: Şer’i Yönetişime Yönelik Yayınlar

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Bahsi geçen standartlardan sonra Şer’i yönetime dair çalışmalar hızla artmıştır. 2010 yılında en bilinen iki indekste (Scopus ve Web of Science) Şer’i yönetime yönelik sadece 18 yayın bulunuyorken, bu rakam 2015 yılında 42

4 The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI), *Shari’ah Supervisory Board: Appointment, Composition and Report* (Bahreyn: AAOIFI, Kabul 15-16 Haziran 1997).

5 Islamic Financial Services Board (IFSB), *Guiding Principles on Shari’ah Governance Systems for Institutions Offering Islamic Financial Services*, (Malezya: IFSB, Kabul Aralık 2009).

ve 2020 yılında 159'a çıkmıştır. Bu akademik ilgi, sektördeki Şer'i yönetişimin yakından takip edildiğini göstermektedir.

Literatürde Şer'i yönetişim; İslami bankalar, banka dışı İFK'lar, ülkeler ve teorik-fıkhi çerçeve bağlamlarında ele alınmaktadır.

- *İslami Bankalar*: İFK'lar içerisinde en büyük payı alan İslami bankaların -Türkiye'deki adıyla katılım bankalarının- ürün ve hizmetlerinin uygunluğu ve Şer'i süreç yönetimleri açısından Şer'i yönetişim ele alınmaktadır.⁶
- *Banka dışı İFK'lar*: İslami sigortacılık (*tekâfül*) ve diğer İslami fon yönetim şirketlerinin ürün ve hizmetleri bağlamında Şer'i yönetişim tartışılmaktadır.⁷
- *Ülkeler*: Literatürde çeşitli ülkelerin Şer'i yönetişim sistemlerinin etkinliğine yönelik çalışmalar yer almaktadır.⁸

-
- 6 Bk. Alam vd., "The reasons behind the absence of a comprehensive shariah governance framework of Islamic Banks in Bangladesh" *International Journal of Economics and Business Administration* 8/1, (Ocak 2020) 134-145; Alam vd., "The practices of Shariah governance systems of Islamic banks in Bangladesh", *Pacific Accounting Review* 33/4, (Temmuz 2021); Alam vd., "The influences of board of directors and management in Shariah governance guidelines of the Islamic banks in Bangladesh", *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11/9, (Ocak 2020) 1633-1647; Basiruddin - Ahmed, "Corporate governance and Shariah non-compliant risk in Islamic banks: evidence from Southeast Asia", *Corporate Governance* 20/2, (Şubat 2020); Fatmawati vd., "Shariah governance in Islamic banks: Practices, practitioners and praxis", *Global Finance Journal* 51/1, (Şubat 2020); Hamza, "Sharia governance in Islamic banks: effectiveness and supervision model", *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 6/3, (Ağustos 2013); Karbhari vd., "Relevance of the application of institutional theory in Shariah governance of Islamic banks", *PSU Research Review* 5/1, (Ekim 2020); Masruki vd., "Shariah Governance Practices of Malaysian Islamic Banks in the Light of Shariah Compliance", *Asian Journal of Accounting and Governance* 13, (2020) 91-97; Nawaz vd., "On intellectual capital efficiency and shariah governance in Islamic banking business model", *International Journal of Finance and Economics* 26/3, (2021) 1-18; Ridwan - Mayapada, "Does sharia governance influence corporate social responsibility disclosure in Indonesia Islamic banks?", *Journal of Sustainable Finance and Investment* 12/2, (2022) 299-318.
- 7 Amiratul Nadiyah Hasan vd., "Shariah Governance Practices at Islamic Fund Management Companies", *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11/2 (2020), 309-325; Toseef Azid - Ali A. Alnodel, "Determinants of Shari'ah Governance Disclosure in Financial Institutions: Evidence from Saudi Arabia." *International Journal of Ethics and Systems* 35/2, (Haziran 2019) 207-226.
- 8 Ayedh - Echchabi, "Shari'ah supervision in the Yemeni Islamic banks: a qualitative survey", *Qualitative Research in Financial Markets* 7/2, (Mayıs 2015) 159-172; Farooq vd., "Regulatory Arrangement for Shariah Governance Practice of Islamic Banking Institutions in Pakistan: Issues and Challenges", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1, (Haziran 2021); Hasan vd., "Shariah Governance Practices at Islamic Fund Management Companies." *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11/2, (Ocak 2020) 309-325.

- *Teorik ve fıkhi çerçeve*: Şer’i yönetişimin fıkhi temelleri, unsurları ve bileşenleri teorik düzeydeki çalışmalarla incelenmiştir.⁹

Azid ve Alnodel (2019) yapmış oldukları çalışmada sektörün, kurumun mülkiyet yapısının ve yönetim kurulu kompozisyonunun Şer’i yönetişim söylemini ve kapsamını önemli ölçüde belirlediğini ortaya koymuştur.¹⁰ Bu kapsamda diğer çalışmalarda da vurgulandığı üzere, hukuki alt yapı ve düzenlemeler, Şer’i kurullardaki kompozisyonun/liyakat farklılıklarının ve banka yönetim kurullarında olan kişilerin İFK’ların Şer’i yönetişim ve söylemleri üzerinde doğrudan etkili olduğu tespit edilmiştir. Hatta İslami bankalardaki yönetim kurullarının Şer’i kararları dolaylı olarak etkilediği de ileri sürülmektedir.¹¹

Şer’i yönetişime yönelik düzenleyici çerçevenin ülkedeki Şer’i yönetişim süreci üzerindeki etkilerini ortaya koyan başka bir çalışmada, Bangladeş’te Şer’i yönetişime yönelik hukuki çerçevenin bulunmayışının nedenleri olarak; kurumlardaki uzman eksikliği, politika yapıcılar arasında Şer’i yönetişime yönelik bilgi ve hedef eksikliği olduğu keşfedilmiştir.¹²

Şer’i yönetişimin önemli bir aktörü olan müftünün sayısının, akademik geçmiş ve uzmanlığının, kurul içerisindeki kompozisyonun Şer’i yönetişim süreci üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir.¹³ Bununla birlikte kurullarda

-
- 9 Habib Ahmed, “Maqasid Al-Shari’ah and Islamic Financial Products: A Framework for Assessment”, *ISRA International Journal of Islamic Finance* 3/1 (2011), 149-160; Md. Kausar Alam, “Rationality of Fourth Party in Legitimacy Theory: Shariah Governance of Islamic Financial Institutions”, *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 12/3 (2021), 418-438; Rihab Grassa, “Shariah Supervisory System in Islamic Financial Institutions: New Issues and Challenges: A Comparative Analysis between Southeast Asia Models and GCC Models”, *Humanomics* 29/4 (2013), 333-348; Muhammad Iqmal Hisham Kamaruddin vd., “Comparative Analysis on Shariah Governance in Malaysia: SGF 2010, IFSA 2013 and SGPD 2019”, *Journal of Public Administration and Governance* 10/1 (2020), 110; Mosab I. Tabash vd., “Ethical Legitimacy of Islamic Banks and Shariah Governance: Evidence from Bangladesh”, *Journal of Public Affairs* 22/2 (Ağustos 2020); Noordin - Kassim, “Does Shariah Committee Composition Influence Shariah Governance Disclosure?: Evidence from Malaysian Islamic Banks” *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 10/2, (Mart 2019) 158-184; Ridwan - Mayapada, “Does sharia governance influence corporate social responsibility disclosure in Indonesia Islamic banks?”, *Journal of Sustainable Finance and Investment* 12/2, (2022) 299-318.
- 10 Toseef Azid - Ali A. Alnodel, “Determinants of Shari’ah Governance Disclosure in Financial Institutions: Evidence from Saudi Arabia.” *International Journal of Ethics and Systems* 35/2, (Haziran 2019) 207-226.
- 11 Alam vd., “The influences of board of directors and management in Shariah governance guidelines of the Islamic banks in Bangladesh”, *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11/9, (Ocak 2020) 1633-1647.
- 12 Alam vd., “The reasons behind the absence of a comprehensive shariah governance framework of Islamic Banks in Bangladesh” *International Journal of Economics and Business Administration* 8/1, (Ocak 2020) 134-145.
- 13 Noordin - Kassim, “Does Shariah Committee Composition Influence Shariah Governance Disclosure?: Evidence from Malaysian Islamic Banks” *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 10/2, (Mart 2019) 158-184.

yer alan kişilerin İEF alanında önde gelen akademisyenlerden olmasının İslami bankaların kârlılığını artırdığını ancak toplum nezdinde bu kişilerin kuruldaki vazifelerini etkin bir şekilde yerine getiremeyecek düzeyde meşgul olduklarına yönelik algının da ilgili İslami bankanın piyasa değerini düşürdüğü tespit edilmiştir.¹⁴ Diğer bir yandan, Yemen'deki kurul üyelerinin, fetvalarında, herhangi bir zorlama olmamasına rağmen AAOIFI standartlarını kılavuz olarak kullandığı ve komşu ülkelerdeki İslami bankacılık modellerini takip ettiğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır.¹⁵

Türkiye'deki İFK'ların Şer'i yönetişimine yönelik oldukça sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Esen ve Karabacak'ın kaleme aldığı çalışmada, Türkiye'deki katılım bankacılığının ve diğer İslami finans ürünlerinin gelişimi için toplumun bu sektöre olan güveninin artması, bunun için de ulusal merkezi danışma kuruluna duyulan ihtiyaç vurgulanmaktadır.¹⁶ Güney (2015) çalışmasında Şer'i yönetişimi bir bütün olarak değerlendirmekte ve Türkiye'deki şer'i yönetişimin güçlenmesi için merkezi danışma kurulunun oluşturulmasına işaret etmektedir.¹⁷ Kartal'ın (2019) Türkiye'de danışma komitelerine yönelik 2019 yılında yayımlanan tebliği,¹⁸ AAOIFI standartları açısından ele alarak tebliğin bazı hususlarda AAOIFI ile uyumlu olmadığına işaret ederek doğabilecek muhtemel problemleri ortaya koymuştur.¹⁹ Farklı ülkelerin MDK'lerini karşılaştıran başka bir çalışmada, Türkiye'deki TKBB bünyesindeki MDK'nin özel sektör ve ulus-devlet kurumları arasında sıkışan yapısına atıfta bulunmaktadır.²⁰ Bir diğer çalışmada, Türkiye'deki mer'i hukukun danışma kurullarının faaliyetlerini tanımadığı hatta danışma kurullarının faaliyet alanını daralttığı ifade edilmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılması için de MDK oluşturulması önerilmektedir.²¹ Fatmawati vd. ise çalışmalarında, 11 farklı ülkedeki İslami bankalardaki Şer'i yönetim uygulamalarını sıkı (*strict*), ılımlı (*moderate*) ve esnek (*flexible*) olmak üzere üç farklı kategoride

14 Nawaz vd., "On intellectual capital efficiency and shariah governance in Islamic banking business model", *International Journal of Finance and Economics* 26/3, (2021) 1-18.

15 Ayedh - Echchabi, "Shari'ah supervision in the Yemeni Islamic banks: a qualitative survey", *Qualitative Research in Financial Markets* 7/2, (Mayıs 2015) 159-172.

16 Adem Esen - Serkan Karabacak, "National Shariah boards: Global applications and the case of Turkey", *Afro Eurasian Studies* 3/2 (2014), 5-16.

17 Necmeddin Güney, "İslami Finansta Şer'i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış", *Türkiye İslam İktisadi Dergisi* 2/2 (2015), 45-69.

18 Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ (FBİSÜİT), *Resmî Gazete* 30888 (14 Eylül 2019).

19 Mustafa Tevfik Kartal, "Katılım Bankacılığında Danışma Komiteleri: Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ (Tebliğ) Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2019), 93-108.

20 Hakan Safa Yılmaz - Harun Şencal, "İslam Politik Ekonomisi Açısından Merkezi Fetva Kurullarının Yapısına Dair Bir Değerlendirme", *Journal of Islamic Economics* 2/1 (2022), 92-105.

21 Yusuf Dinç, "Katılım Bankalarının Danışma Kurullarının Kurumsal Yönetim Unsuru Olarak Değerlendirmesi", *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 2/2 (2016), 83-103.

değerlendirmiştir. Türkiye ve Suudi Arabistan, MDK ve sektöre yönelik bağlayıcı kararları olmadığı düşüncesiyle esnek kategorisinde yer almıştır.²² Bununla birlikte bahsi geçen ülkeler MDK olmayan Şer’i yönetim sistemleri olarak tanımlanmıştır. Türkiye’de 2018 yılında TKBB Danışma Kurulu kurulmuş ve 2019 yılında da komitelerle ilgili tebliğ açıklanmış olmasına rağmen bu bilgiler ihmal edilmiştir. Bu durum yazarların Türkiye’deki gelişmeleri gözden kaçırmış olmalarının yanında Türkiye’de Şer’i yönetime dair literatür boşluğuna da açıkça işaret etmektedir.

Yöntem

Bu kısımda, sırasıyla, araştırmanın yöntemi ve deseni, tekniği, araştırma grubu ve araştırmanın aşamaları yer almaktadır.

Araştırmanın Yöntemi ve Deseni

Katılım bankaları bünyesindeki Danışma Komitelerinin Türkiye’de Şer’i yönetim mekanizması içerisindeki yeri ve önemini keşfetmek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni benimsenmiştir. Durum çalışması tek veya çoklu bir durumu “yakından veya derinlemesine ortaya çıkarma isteği” ile bir olgu ve süreci kendi bağlamında keşfetmeyi amaçlayan nitel bir desendir.²³ Bu araştırma deseni üç durumda tercih edilmektedir:

- Araştırma sorusunun açıklayıcı ve betimleyici olması,
- Araştırmanın gerçek bir uygulamaya dayanması,
- Araştırma neticesinde değerlendirme yapmak amaçlanması.²⁴

Çalışmamızın araştırma sorusu “Banka İçi Danışma Komitelerinin Türkiye’deki Şer’i yönetiminde nasıl bir yeri vardır?” olarak tasarlandığından, BİDK’nin Türkiye’deki Şer’i yönetimdeki yeri (görevleri, sorumlulukları, faaliyetleri) betimleyici bir şekilde araştırılmaktadır. Aynı zamanda BİDK’lar yaklaşık kırk yıl boyunca katılım bankacılığı sektörünün bir parçası olduğundan aktörlerin kişisel tanıklıkları önemli bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Bu bağlamda aktörlerin kişisel tecrübelerinden yola çıkarak danışma komitelerini ele almak, değerlendirme yapmak için uygun bir seçenek olmaktadır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Türkiye’deki çeşitli katılım bankalarının danışma komitelerinde başkanlık ve üyelik yapan yedi katılımcı oluşturmaktadır.

22 Fatmawati vd., “Shariah Governance in Islamic Banks: Practices, Practitioners and Praxis”

23 Robert K. Yin, *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*, ed. İlhan Günbay (Ankara: Nobel Yayınları, 2017), 4.

24 Yin, *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*.

Tablo 1: Araştırmanın Çalışma Grubu

Kod	Uzmanlık	Unvan	Görev*	BİDK'da** Çalışma Yılı
K1	İslami finans	Dr. adayı	Komite Başkanı	2004-...
K2	İslam hukuku- İslam iktisadı	Prof. Dr.	Komitesi Üyesi	2019-...
K3	İslami finans- İslam hukuku	Prof. Dr.	Komite Başkanı	2004-...
K4	İslam hukuku- İslam iktisadı	Prof. Dr.	Komitesi Üyesi	2019-...
K5	İslam hukuku- İslam iktisadı	Prof. Dr.	Komite Üyesi	2002-...
K6	İslam iktisadı- İslami finans	Prof. Dr.	Komite Üyesi	2019-...
K7	İslam hukuku- İslam iktisadı	Prof. Dr.	Komite Üyesi	2002-...

Kaynak: Yazarlar tarafından mülakat metinlerine dayanılarak oluşturulmuştur.

Araştırmanın Veri Toplama Tekniği ve Aşamaları

Araştırmada Türkiye'deki katılım bankalarında faaliyet gösteren beş komite üyesi ve iki komite başkanından nitel veriler elde etmek amacıyla yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, araştırma grubunun BİDK'ların Türkiye'deki Şer'i yönetimdeki yeri ve önemine dair düşüncelerini elde etmek amacıyla literatürden elde edilen standart sorular sorulmasına ve mülakat esnasında Türkiye'deki Şer'i yönetişimin özgün boyutlarını keşfetmeye yönelik spontan sorular sorulabilmesine de olanak sağladığından tercih edilmiştir.

* Aynı anda farklı danışma komitelerinden üye ve başkan olan katılımcılar için üst pozisyon yazılmıştır.

** Katılımcıların danışma komitesiyle ilişkili şimdiki adıyla uyum biriminin faaliyet alanına giren görevleri dahil edilerek toplam yıl yazılmıştır.

Şekil 2: Araştırmanın Aşamaları

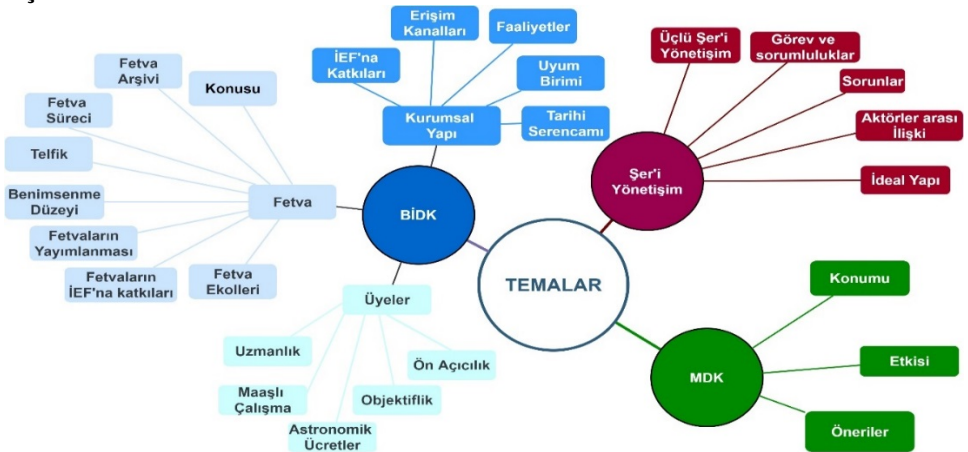
Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışmanın ilk aşamasında Türkiye’de ve dünyada Şer’i yönetime yönelik literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında nitel araştırma deseni ve yarı-yapılandırılmış mülakat tekniğiyle BİDK üyeleri ve başkanlarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 637 dakikalık ses kaydı çözümlenerek 85 sayfalık metin elde edilmiş ve ATLAS.ti programıyla metinler analiz edilerek 3 ana tema ve bunlara bağlı 26 alt temaya ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla bağımsız bir uzman görüşüne başvurulmuş; tema ve alt temaların uyumluluğu teyit edilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları, Şekil 3’te gösterildiği üzere tema ve alt temalar şeklinde ortaya konulmaktadır. Bu tema ve alt temalar çalışmamızın araştırma sorusu etrafında şekillenen BİDK’nin Türkiye’deki Şer’i yönetimdeki yeri ve önemine işaret etmektedir.

Şekil 3: Tema ve Alt Temalar

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

1. BANKA İÇİ DANIŞMA KOMİTESİ (BİDK)

Türkiye’de Şer’i yönetim aktörlerinin önemli bir paydaşı olan BİDK gerek kurumsal yapısı gerek ana faaliyet alanı olan fetva hususu gerekse komitelerde görevli üyeler açısından detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda komite üyeleriyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlar ve yapılan analiz çerçevesinde BİDK üç tema (kurumsal yapı, fetva ve üyeler) ve bunlarla ilişkili 18 alt tema belirlenerek ele alınmıştır.

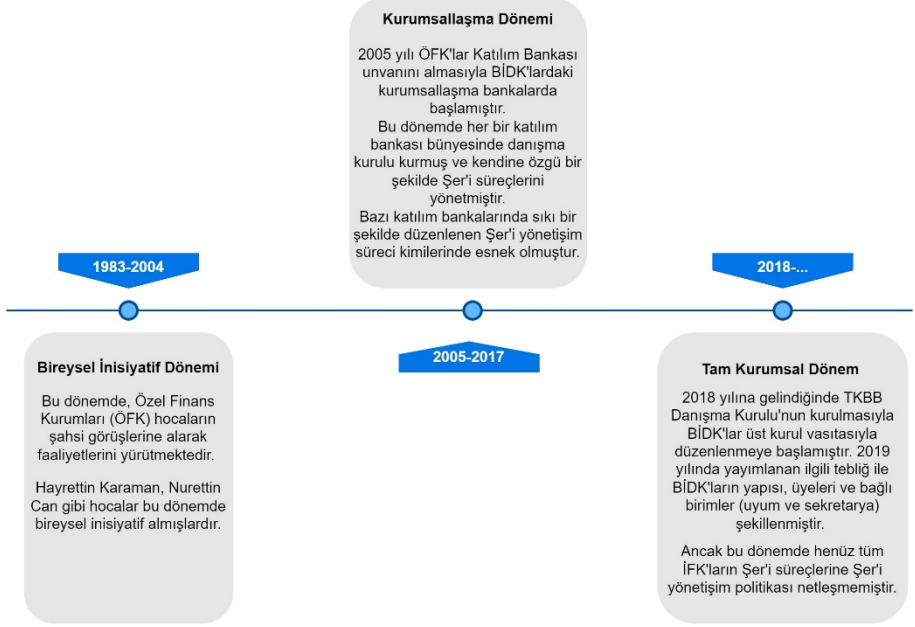
1.1. Kurumsal Yapı

Görüşmelerden elde edilen bulgular ışığında BİDK’ların kurumsal yapısı tarihi serencamları, uyum birimi, faaliyetleri, erişim kanalları ve İslam ekonomisi ve finansı (İEF) alanına katkıları bağlamında ele alınmıştır.

1.1.1. Tarihi Serencamı

Türkiye’de danışma komiteleri, katılım finans alanının gelişimine paralel olarak bireysel inisiyatiflerden kurumsal yapılara doğru bir seyir izlemiştir. Katılımcılarla yapılan mülakatlar ışığında, Türkiye’de Özel Finans Kurumlarının ilk olarak kurulduğu 1983 ile 5411 sayılı bankacılık kanunuyla Katılım Bankası unvanını aldıkları 2005 senesi arasındaki 22 senelik (1983-2004) süreç, K5’in de ifadesiyle “*bireysel inisiyatif dönemi*” olarak isimlendirilebilir. Bu süreçte bankalarda herhangi bir danışma komitesi yapısı söz konusu olmamış, Hayrettin Karaman ve Nurettin Can gibi hocaların şahsi görüşleri etkili olmuştur. Bankada görevli genel müdürler veya çalışanlar doğrudan hocalardan fetva almak suretiyle bu süreci yönetseler de herhangi bir arşivleme çalışması yürütülmemiştir. 2005 yılından sonraki süreçte danışma komitelerinde başlayan kurumsallaşma süreci 2018’de kurulan TKBB Danışma Kurulu ve 2019’da yayımlanan “*Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ*” ile şekillenmiştir. Bu doğrultuda 2005-2018 arasındaki döneme her bankanın kendi danışma komitesiyle yürüttüğü “*kurumsallaşma dönemi*”, 2018’den sonraki özellikle de 2019 yılındaki tebliğiyle devam eden süreci de “*tam kurumsal dönem*” olarak tasnif etmek mümkündür. 2005-2018 yılları arasındaki kurumsallaşma döneminde, katılım bankaları bünyesinde resmi danışma komitelerinin kurulduğu ve arşivleme çalışmalarının yürütüldüğü bilinmektedir (bkz şekil 4).

Şekil 4: BİDK'ların Kurumsallaşma Dönemleri

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4'te de gösterildiği üzere, BİDK'ların bireysel inisiyatiften kurumsallaşmaya doğru seyreden yapısına rağmen kurumsallaşmanın yeterli düzeyde olmadığını katılımcılar aktarmıştır. K3'e göre bunun nedeni "İlahiyat camiasının İslami finansa iğreti bakması ve bu alana girmemesi" iken K1'göre "siyasi baskıların olması", K5'e göre "MDK'nin [TKBB Danışma Kurulu] etki etmemek üzere kurulması, K2, K4 ve K6'ya göre ise de tam kurumsallaşmanın sağlanması için zamana ihtiyaç olduğudur.

1.1.2. Uyum Birimi

İlgili tebliğ (2019) gereğince katılım bankaları danışma komitesi oluşturmakla yükümlü oldukları gibi banka faaliyetlerinin danışma komitesi kararlarına uyumunu temin etmek amacıyla uyum faaliyetlerini yürütecek bir birim tesis etmekle de yükümlüdür. Bu, danışma komitelerinin çalışma şekillerini değiştirdiği gibi Şer'i yönetim sistemlerini de dünyadaki örneklerine yaklaştırmıştır. Bu bağlamda uyum birimi, bir yandan danışma komitesinden önce ilgili hususu inceleyip bir rapor sunarak komiteyi bilgilendirirken diğer yandan ilgili hususta, komitenin kararına göre uygulanma yapıp yapılmadığını da inceleyerek "uyum" hizmeti sağlamaktadır (K2 ve K4).

1.1.3. Faaliyetler

Danışma komitelerinin en temel faaliyeti banka tarafından talep edilen hususlarda görüş bildirmek olarak ifade edilmektedir (K1, K2, K3, K4). Ayrıca BİDK

üyeleri tarafından banka personeline yönelik hizmet içi eğitimler de verilmektedir (K4).

1.1.4. Erişim Kanalları ve Gelen Sorular

Danışma komiteleri kurumsallaşma dönemi öncesinde tamamen bireysel ilişkiler üzerinden üyelere görüş talep edilmesi şeklinde hizmet verirken kurumsallaşma sonrasında danışma komitesi sekreteryası ve uyum birimi vasıtasıyla hizmet verilmeye başlanmıştır.

“Eskiden bir genel müdür, GM yardımcısı, hazineden sorumlu kişi kendisiyle alakalı bir konu varsa, hocaya telefon açıp bunu sorabilirken artık bunu kestik.” (K3)

1.1.5. Komitelerin İEF Alanına Katkısı

Danışma komitelerinin İslami finans alanına akademik ve pratik olarak katkıları olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda K2 komitelere yöneltilen soruların fikhî bir çalışma çerçevesinde cevaplanıyor olmasıyla akademik olarak katkı sağladığını, K5 ise bu katkıların daha ziyade İslami finansın pratik yönüne dair olduğunu ifade etmişlerdir.

1.2. Fetva

Danışma komitelerinin en temel faaliyeti olması hasebiyle komite fetvalarının süreci, konuları ve usulü gibi temel noktalarda üyelerin görüşleri talep edilmiştir. Bu bağlamda fetva teması altında dokuz farklı alt tema tespit edilerek mülakatlar analiz edilmiştir.

1.2.1. Konusu

Danışma komitelerinde görüşülen konuların genel yapısını K6 şu şekilde ifade ederek özetlemektedir:

“Genel olarak iki kategoriye ayırabiliriz:

- 1- Şubelerin müşterileriyle ilgili bir vakaya dayanan konular. Burada şubenin yaptığı bir işlem var ve bunun uygunluğu aranıyor. Çok farklı hususlarla ilgili olabilir. Fon toplama veya kullandırma gibi.
- 2- Merkezden gelen ürün geliştirmeye yönelik konular.” (K6)

K1 ve K7 görüş talep edilen hususlar noktasında dönemsel yoğunlukların olduğunu ve soruların İslami finansın güncel gündemine göre farklılaştığını, K2 ise elde ettiği tecrübeler ışığında bugüne kadar en çok gündeme gelen soruların murabaha ve vekâlet ile ilgili sorular olduğunu ifade etmiştir.

1.2.2. Fetva Arşivi

Komitelerde görüşülen hususların kurumsallaşma dönemi öncesinde sistematik bir arşivleme faaliyetiyle arşivlenmediği ve arşivleme faaliyetlerinin bireysel inisiyatif döneminden kurumsallaşma dönemlerine geçilmesiyle daha

ziyade başladığı ifade edilmişti. Bu noktada her bir komite üyesi banka içerisinde fetva arşivlerinin olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca K6, arşiv oluşturmanın önemine değinerek kurumlar arasında mukayeseli bir ahengin sağlanmasında önemli bir rol oynayabileceğini de ifade etmiştir:

“Bu komite görüşlerinin, fetvalarının, güzelce bir tasnif edilip kayıtlanıp, bir veri tabanına, bir külliyata dönüştürülmesi çok önemli. Fakat en azından şimdi bir kayıtlama çalışması başladı, bundan sonra bu kayıtların gayet güzel ve etkin bir şekilde tasnif edilmesini bekliyoruz. Bunlar, belki farklı kurumların verdiği görüşlerin mukayesesi yapılarak kurumlar arası ahengin sağlanmasında da üst kurulun bir dayanağı olacak.” (K6)

1.2.3. Fetva Süreci

Danışma komitelerinin fetva süreçleri noktasında her kurumun kendine has işleyişinin olduğu keşfedilmiştir. Ancak süreç genel itibarıyla danışma komitesi sekreteryası üzerinden yürütülmektedir. Gelen soruların tasnifi, uygun formatta hazırlanıp komiteye sunulması, fetvaların ilgililere ulaştırılması gibi görevler tebliğ gereğince de uyum birimi veya sekreteryanın görevleri olarak ifade edilmektedir.

“Soru öncelikle uyum birimindeki sekreteryaya gelir, sekreteryaya konuya dair soru havuzunda daha önceden benzer bir soru veya aynı soru varsa gelen soruyu bu minvalde cevaplar, yoksa uyum birimi ya da sekreteryaya konuyu bir soru formatında hazırlar ve komitenin toplandığı hafta komiteye soruyu arz eder.” (K4)

1.2.4. Fetva Usulü

Danışma komitelerinin (diğer bir ifadeyle fetva kurullarının) en temel vazifesi olan fetva verme hususunda nasıl bir yol izledikleri, hangi gerekçelere ve kaynaklara dayanarak görüş bildirdikleri literatürde çokça merak edilen ve tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu minvalde katılımcılara kendi fetva usullerini, görev aldıkları komitenin fetva noktasındaki tutumunu ve genel olarak Türkiye’deki fetva usullerini keşfetmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre fetva usulü danışma komiteleri arasında farklılaşsa da bu farklılığın temel nedeninin, üyelerin tecrübeleri ve şahsi fetva usulleri olduğu düşünülmektedir. K3 bu noktadaki farklılıkları üyelerin muhafazakâr ve yenilikçi tavırları üzerinden okumaktadır:

“Hocalar iki türlüdür. Bazı hocalar mevcudu koruma ve yeniliklere kapalı olma gibi bir özellik taşıyor; yenilikleri problem olarak görüyor ve katılım bankacılığında yenileşmeyi, yeni ürünleri katılım bankalarının ruhuna aykırı gibi görüyor.” (K3)

K1 fetva usulünü;

“Genel olarak fıkhî mantalitem şu: Dört mezhepten birinde ya da bu mezheplerin dışında hatta mesela İbn-i Hazm ve Zahiriye mezhebinde bir şey buldunuz diyelim; Kur-an’a ve sünnete de muhalif değil yani açıkça bir nassa aykırı değil, bunlarla amel etmemiz lazım” şeklinde ifade ederken K5 ise;

“Ben açıkçası bu noktada mezhebe göre değil de olaya göre fetva verilmesi gerektiği kanaatindeyim. Olayın kendisini bizatihi araştırıp, anlayıp yani bir finansal mesele ise finans mühendisleri buna ne diyor? İktisatçılar bu olaya ne diyor? ...Önemli olan o olay İslam'ın kırmızı çizgilerini barındırıyor mu, barındırmıyor mu? Ona göre bakılır ve caiz olur.” (K5)

K2 fetva usulü noktasındaki asıl problemin fetvaların mutlaka geçmiş bir fakihin görüşüne dayandırılma gayreti olduğunu ifade ederek günümüz meselelerini bugünün fakihlerinin çözmesi gerektiğini “finansal hayatta bizim müçtehit imamlarımızın yaşadığı dönemlerde olmayan birçok şey var. Biz bunlara dair fetvaları bile onların görüşlerine dayanarak vermeye çalışıyoruz. Problem de buradan kaynaklanıyor” şeklinde ifade etmekte, K6 ise piyasa odaklı bir fetva usulünün kısa vadede sorunları çözeceğini ve bunun pragmatik bir yaklaşım olduğunu ancak kısa ve uzun vadede optimali sağlayan yaklaşımın ideal olacağını şöyle ifade etmiştir:

“Kısa vadede tamam, bir çözümdür ama orta vadede veya uzun vadede de olması gereken bu mudur? Dolayısıyla hem kısa vade hem de uzun vade gayretlerini aynı anda sürdürmemiz lazım, bizim ideal İslami finansın gerçekleşmesi için uzun vadeli yaklaşımın daha fazla ciddiye alınması gerekiyor.” (K6)

1.2.5. *Telfik*

Telfik gerek fıkıh usulü gerekse İslami finans açısından tartışmalara konu olması hasebiyle fetva usulü bağlamında çalışmaya konu edilmiş ve danışma komitelerinin telfik noktasında hem dünyada hem Türkiye’de eleştirilmesini nasıl değerlendirdikleri sorulmuştur. Bu bağlamda K7 “bir meselede farklı mezheplerin görüşlerini tek bir görüşte toplamak” olarak ifade edilen caiz olmayan telfikin eleştirildiği kadar yaygın olmadığını, diğer taraftan farklı meselelerde farklı mezheplerin veya şahısların görüşlerini alma şeklinde uygulanan ve özünde telfik açısından bir problem taşımayan fetva usulünün zaman zaman tercih edildiğini ifade etmiştir. Ayrıca günümüz muamelat meselelerinin tek bir mezhebin görüşleri çerçevesinde çözüme kavuşturulmasının oldukça güç olduğu ve diğer mezheplerden istifade edilmesi gerektiği noktasında da komite üyeleri arasında görüş birliği olduğu görülmüştür. Burada telfik açısından komite üyelerini birbirinden ayıran noktanın bazı üyelerin genel hatlarıyla tek bir mezhebe bağlı kalmaya gayret etmesi ve gerektiği noktada farklı mezheplerden görüş alması, bazı üyelerin ise mezhep noktasında

herhangi bir ayırım yapmadan farklı mezheplerden görüş almaları olarak tespit edilmiştir.

K5 fetva verilirken mezhebe göre değil de olaya göre fetva verilmesi gerektiğini ifade ederek konuya farklı bir bakış açısı sunmaktadır. K2 ise "Benim şahsi kanaatim tefik yapmanın çok doğru olmadığı yönünde. Kendim şahsen tefik yaparak karar vermemeye gayret ediyorum. Burada birilerinin tefik yaparak vermiş oldukları kararın tefik yapmadan da verilebileceği kanaatindeyim" ifadeleriyle mezhep içerisindeki çözümlere odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

K6 tefik hususuna bir açıklık getirilmesi gerektiğini ve bu noktada DİYYK'nun önemli bir rolü olduğunu ifade etmiştir:

"Bu tefik meselesinin bir açıklığa ve çözüme kavuşturulması lazım. Sadece katılım bankacılığı hususunda değil, her hususta. Din İşleri Yüksek Kurulu ve akademinin neyin tefik olup olmadığını, neyin nereye kadar kabul edilebileceği hususunda bir mutabakatın, üst konsensüsün sağlanmış olmasını arzu ederiz." (K6)

K5 ise tefikin iki farklı gerçekçyle yapıldığını ifade ederek günümüz meselelerini çözüme kavuşturma noktasında tefike mecbur kaldığını ve danışma komitelerinin farklı mezheplerden oluşan üye yapısının otomatik olarak buna götürdüğünü ifade etmiştir.

1.2.6. Benimsenme Düzeyi

Komite fetvalarının benimsenme düzeyi noktasında şu anki hukuki düzenleme gereği zaten bağlayıcılık arz ettiği için bankaların fetvaları uygulamak zorunda olduğu ve banka çalışanlarının ve yöneticilerinin iç dünyalarında bu noktada ne düzeyde olduklarının tespitinin zor olduğu ifade edilmiştir.

"Benimsenme düzeyi çok değişik. Bu nedenle benimsenme düzeyi açısından şunu söyleyeyim; üst yönetimin de, idari yönetiminde benimsenme düzeyi yüksek olsun benim için kâfi." (K1)

"Tabii iç dünyalarında ne olduğunu bilmemiz mümkün değil. Benimsedikleri de oluyor mudur bilmiyorum yani belki "*hocalar bu iktisadi ve finansı da bilmiyor*" dedikleri oluyordur ama şu anki durumda alınan her karar zaten bağlayıcı. (K7)

1.2.7. Fetvaların Yayınlanması

BİDK fetvalarının yayınlanması noktasında komite üyeleri arasında iki farklı tavır görülmüştür. K3, K4 ve K6, fetva metinlerinde uzun uzadıya bir ilmi tartışmanın yer almadığı ve bankanın diğer birimleri gibi özel bilgiler içerdiğinden mahfuz kalması gerektiği gibi gerekçelerle fetvaların yayınlanmasının gerekli olmadığını ifade ederken diğer komite üyeleri fetvaların bankanın özel bilgilerini içermeyen kısımlarının yayınlanmasının akademik anlamda araştırmacılara önemli bir kaynak teşkil edeceğini ifade etmiştir.

K1 ve K7 fetvaların günümüze kadar yayımlanmamış olmasını Türkiye'nin siyasi ve konjonktürel şartlarıyla alakalı olduğunu ifade ederek günümüzde bu tür endişelerin azaldığını ve şartların yayımlamaya uygun olduğunu ifade etmiştir.

“Eskiden de biz yayınlamama konusunda daha hassas davranıyorduk çünkü katılım bankaları çok fazla bilinmiyordu ve siyaseten de üzerinde baskılar vardı. Maalesef böyleydi. Bu nedenle fetvaların yayımlanması ve dışarıya açılması bana uygun gelmiyordu. Hatta alışkanlık gereği metinlerimizde mesela Şer'an, fıkhen, caizdir, caiz değildir gibi ibareleri kullanmıyorduk. Uygundur, uygun değildir şeklinde ifade ediyorduk. Fakat şimdilerde yavaş yavaş o metinleri yazıyoruz; caizdir değildir gibi. Burada bir sürecin etkisi söz konusu.” (K1)

“Bunların yayımlanmaması biraz da Türkiye'nin genel şartlarıyla alakalı. Şimdiki durum değil belki ama bundan 20 yıl öncesine gittiğiniz zaman katılım bankalarının fetva alarak işlem yapmaları bile gizli şeyler sayılırdı yani bunların duyulması, bilinmesi Türkiye'deki belli hassasiyetleri harekete geçirme noktasında endişeler taşıyordu. Bu yüzden oradan kalan bir alışkanlık da olabilir ama seçilerek bazıları yayımlanabilir dediğim gibi.” (K7)

K5 ise fetvaların yayımlanmamasıyla ilgili gerekçeleri gerçekçi bulmadığını, asıl gerekçenin komite üyelerin verdikleri fetvalara güvenmemeleri olduğunu dile getirmiştir.

“Asıl gerekçe danışma komitelerinin verdikleri fetvalara güvenmemeleridir. Komitelerin verdikleri fetvaların halkın huzurunda ilgililer tarafından tartışılmasının kendileri açısından hiç de sağlıklı olmayacağı ve imaj zedelenmesine yol açabileceği endişesidir. Temel neden budur.” (K5)

1.2.8. Fetvaların İEF Alanına Katkısı

Danışma komitelerinin temel faaliyeti olan fetva üretiminin İslam ekonomisi ve finansı alanına olan katkıları komite üyelerince değerlendirilmiştir. K1 fetvaların katkısını kişilere helal-haram noktasında yol gösterici niteliği üzerinde durarak fetvaların kişileri haram olandan helal olana yönlendirerek alana katkı sunduğunu, K2 komite fetvalarının pratikte ortaya çıkan problemlere çözüm üreterek aynı zamanda teoriye de katkı sunduğunu, K6 ise kısa vadede pratik çözümler sunan fetvalardan ziyade ideal İslami finans ilkeleri gözetilerek verilen fetvaların İEF alanına asıl katkıyı sunacağını ifade etmiştir.

1.2.9. Fetva Ekolleri

İslami finans alanında özellikle sermaye yoğunluğu, akademik çalışma ve fetva usulü anlamında Güneydoğu Asya ülkeleri (Malezya, Endonezya...) ve

Körfez ülkeleri (S. Arabistan, Katar, Bahreyn, Kuveyt...) öne çıkmakta ve literatürde de zaman zaman bu yönleriyle Malezya ekolü, Körfez ekolü gibi ifadelerle anılmaktadırlar. Bu bağlamda komite üyelerine Türkiye için de benzer bir ekol niteliğinin imkânı ve eğer bir ekol ise ekol olarak ifade edilen diğer sistemlerden hangisine daha yakın olduğunu keşfetmeye yönelik soru yöneltilmiştir. Katılımcıların ortak kanaatine göre fetvada ekolden ziyade bireysel tecrübe ve usuller etkilidir ve dolayısıyla Türkiye’deki danışma komitelerinin kendine has, ekol olmasını gerektirecek bir tarzı yoktur. Ayrıca K2 ve K4 literatürde ekol olarak ifade edilen Malezya ve Körfez ülkelerinin de ekol olmasını gerektirecek sistematik bir yapılarının olmadığını, söz konusu ifadelerin ciddi akademik çalışmalara dayanmayan yüzeysel değerlendirmeler olduğunu ifade ederek bu tarz kullanımların doğru olmadığına dikkat çekmiştir. K5 ise Türkiye’de günümüze kadar usul anlamında baskın olan tarafın Körfez merkezli kurumlar ve komite başkanları olduğunu ifade etmiş ve meseleye kurum bazlı bir bakış açısı getirerek kurumlar üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur.

“Ben Malezya ekolünün de Suud ekolünün de kendi içerisinde öyle sistematik bir yapıda olduğunu düşünmüyorum. Bu durum komiteden ziyade zaten üyeden üyeye de değişebilen bir durum.” (K2)

“Ben bu bahsedilen ekollerin ekol olmasını gerektirecek prensipler ve temel unsurlar noktasında ciddi bir çalışma yapıldığı kanaatinde değilim... Ben bu manada henüz bir ekolden bahsetmenin doğru olmadığını düşünüyorum. Körfez için de aynı şeyi söyleyebiliriz.” (K4)

“Bugüne kadar Türkiye’de bu süreci domine eden Körfez merkezli kurumlar ve onların danışma komiteleri ve dolayısıyla danışma komitesi başkanlarıydı. Çeşitli kurumlar baskındı halen de baskın ve bunların danışma komitesi başkanları da genelde yabancı. Geri kalanı ise bizim Türk hocalar yani bizim hocalarımız da diğer taraftan başkanlardan aldıkları fetvayı bu tarafta başkan olarak uyguluyorlar.” (K5)

1.3. Üyeler

BİDK kurumsal yapıları ve fetva bağlamında ele alındığı gibi bizzat komitelerde görevli üyeler bağlamında da ele alınmıştır. Bu minvalde üyelerle ilgili tartışılan güncel meseleler ve bir takım eleştiri noktaları üzerinden katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Danışma komitesi üyeleri etrafında çoğu zaman akademik söylemden uzak ve magazinsel boyutlara ulaşan birtakım spekülasyonlar ve söylemler yapıldığı bilinmektedir. Örneğin danışma komitesi üyelerinin “parayla fetva verdikleri” ve buna binaen “objektif olmadıkları”, “astronomik ücretler aldıkları”, “finansal okuryazarlıklarının zayıf olduğu”, “komite üyeliği yapacak düzeyde bilgi ve tecrübe sahibi olmadıkları” gibi söylemlere rastlanmaktadır. Üyeler üzerinde cereyan eden bu tarz meselelerin çalışmada gündeme getirilmesinin temel maksadı söz konusu eleştirilere

karşı komite üyelerinin tavrının keşfedilmesi ve birinci ağızdan eleştirilere cevap verilmesidir. Komite üyeleri bağlamındaki sorular temelde beş alt temada şekillenmektedir:

1.3.1. Ön Açıcı Tavır

Komite üyelerinin banka gibi sürekli pratik ve dinamik hayatın içinde olan bir kurumda çalışıyor olmalarının beraberinde birtakım dezavantajları getirdiği ifade edilmektedir. Eleştiri sahiplerinin iddiasına göre komite üyeleri bankanın çoğu zaman günlük pratik işlerine fetva verdikleri, hızlı ve çözüm odaklı bir yapıda oldukları için zaman zaman İslami finansın ideallerinden uzaklaşmaktadırlar. Ancak katılımcıların genel kanaatine göre bu bir dezavantaj değil aksine avantajdır. Zira fikhın pratik hayattan kopuk olmasının dezavantajları daha fazla görülmektedir. K1'in ifadeleri bu kanaatin özeti niteliğindedir:

“Zaten hayat da dinamik, senin orada durmaman lazım. Senin fetva vermen, o dinamik hayat içerisine adapte olman sana farz. Bundan kaçamazsın ki. Müminler bir iş yapacak, sen diyorsun ki “yok dur.” Ya arkadaş ticaret yapacağım ben, ticaretin de olmazsa olmazı artık bankalar. Yurtdışından nasıl mal alacaksın? Yurtdışına nasıl para göndereceksin? Oradaki muhabir bankalarla nasıl çalışacaksın? Mecbur bunları yapacaksın. O zaman bunlara ilişkin çözümler de üretmek zorundasın.” (K1)

K4 ise teorinin pratikle karşılaşmadığı zaman hayattan kopuk olduğunu ve aslında komitelerin bu anlamda teoriyle pratik arasında önemli bir köprü niteliğinde olduğunu ifade etmiştir.

1.3.2. Objektiflik

Danışma komitesi üyelerinin çalıştıkları bankadan ücret alıyor olmasından dolayı objektif değil banka yanlısı fetva verdikleri gibi bir söylemi beraberinde getirmektedir. Bu noktada katılımcılar bu tarz söylemlerin yersiz olduğunu ve bu konuda oldukça hassas olduklarını ifade etmektedirler. K5 ayrıca objektiflik meselesinin tamamen üyelerin şahsi karakterleriyle bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır:

“Eğer o danışma komitesi üyesi ahlaki olarak karakter olarak maddi beklentiye göre fetva veriyorsa parayı veren düdüğü çalar zaten nerede para verirseniz oradaki adama gider. Ben buna ne dünyada ne Türkiye'de inanmıyorum yani bireysel olarak böyle kişiler var mı? Var, onu da söyleyeyim ama genel anlamda bu bir zihniyet meselesidir. Hocaların sahip olduğu akademik bakış açısı, mantalite, olaylara yaklaşımı meselesidir. Eğer problem varsa buradadır.” (K5)

Danışma komitelerine objektiflik üzerinden getirilen eleştiriler, sübjektif kararlar verildiği ve bankanın üst yönetiminden bağımsız olmadıkları iddialarını da beraberinde getirmektedir. AAOIFI ve IFSB ortaklığıyla 2022 yılında revize edilen “İslami Finansal Hizmetler Sunan Kurumlar için Şeri Yönetişim Çerçevesi”nin altıncı ilkesi, İslami finansal hizmetler sunan kurumların bağımsız, yetkin ve yeterli kaynaklara sahip bir danışma komitesine sahip olması gerektirir. Ayrıca aynı ilkede yer alan 76. maddede danışma komitesinin yalnızca idari konularda yönetim kuruluna bağlı olması, diğer tüm faaliyetlerinde ise bağımsız olması gerektiği vurgulanmaktadır.²⁵ Bu bağlamda BİDK’lerin hizmet verdikleri bankanın yönetim kurulundan etkilenmeden bağımsız bir şekilde karar alması beklenmektedir. Nitekim K2 danışma komitelerinin bağımsızlığı noktasında Türkiye’de katılım bankacılığının kuruluşundan bu yana çok saygın hocaların görev yapmış olmasının büyük etkisi olduğunu vurgulamakta ve:

“Mevcut haliyle bu yönde bir baskı yapıldığına şahit olmadım. Çok yeni bir tez okudum, tam da bu konuyu soruyor, bu konuyu ele alıyor. Komite üyelerinin hepsi benim söylediğim şekilde cevap veriyor. Nedir o cevap; “herhangi bir baskıyla karşılaşmıyoruz” yani tamamen bağımsız olarak ilmi açıdan konuyu ele alıyoruz... Elbette uygulamada kolaylık sağlayacak birtakım talepleri oluyor. Bu tür şeyleri biz değerlendiriyoruz ama sonuç itibarıyla fikhî açıdan sorun olduğu kanaatine vardığımız hiçbir şeye cevaz vermedik bugüne kadar. Biz cevaz vermediğimiz için de belki banka çok yüklü miktarlarda gelirlerden mahrum kalıyor ama itiraz etmiyorlar. Çok ciddi meblağları ceza havuzuna atmaları noktasında kararlar verdik mesela.”

İfadeleriyle katılım bankalarından fetva ve icazet noktasında herhangi bir baskı görmediklerini ifade etmektedir.

1.3.3. *Astronomik Ücretler*

Danışma komitesi üyelerinin bankalardan astronomik ücretler aldığı noktasında alenen olmasa da bankaların istedikleri yönde fetva verildiği ifade edilerek zımnen bir algı oluşturulduğu görülmektedir. Bu noktada konunun bizzat muhatabı olan komite üyelerinin bu tarz bir kanaatten oldukça muzdarip oldukları ve böyle bir algının tamamen asılsız olduğu anlaşılmaktadır.

“Burada bir kere kamuoyunda bu eleştiriyi yönelten insanlar hocaların çok büyük paralar aldığını düşünüyor. Öyle bir durum yok zaten çok cüzi şeyler alınıyor.” (K4)

“Yani öncelikle şunu söyleyeyim komite üyelerine verilen ücretler öyle burs gibi bir şey. Sanki doktora öğrencisine burs veriliyor yani benim

25 AAOIFI - IFSB, “Exposure Draft IFSB – AAOIFI Revised Shari’ah Governance Framework for Institutions Offering Islamic Financial Services” (2022).

oraya harcadığım vaktin yarım saati anca o kadar eder aslında. Diğer bankalarda ne kadar alınıyor bilmiyorum ama öyle astronomik ücretler zaten yok. Bankalar bir hukukçu çağırdığı zaman orada kronometre çalışıyor. Hele ki finansçı çağırdı mı zaten saniyesini sayıyor ama danışma komitesi üyelerine bunun yüzde birini vermiyorlar ki harcadıkları zaman onlardan kesinlikle çok daha fazla. Maalesef bizde şöyle bir algı var; hoca bizim istediklerimizi yapsın, çalışsın, didinsin ama sü-rünsün.” (K5)

1.3.4. Maaşlı Çalışma

Danışma komiteleriyle ilgili tartışılan güncel meselelerden biri de üyelerin danışmanlık yaptıkları kurumdan ücret alıyor olmalarıdır. Bu husus komite üyelerinin ücret olarak çalışmasının fetva noktasındaki objektifliği zedeleyebileceği endişesine dayanmaktadır. Katılımcıların neredeyse hepsi bankalardan ücret almanın bu noktada herhangi bir endişeye mahal vermemesi gerektiği ve yapılan işin neticede bir hayır işi olmayıp profesyonel bir danışmanlık hizmeti olduğu ve ücret alınması gerektiği kanaatini taşıırken K7, komite üyelerinin mali haklarının banka içerisinde değil de daha üst bağımsız bir kurumda olmasının en azından insanların kafasında oluşan soru işareti ve olumsuz kanaatleri bir nebze rahatlatılabileceğini ifade etmiştir:

“Bu noktada şu olsa daha iyi olur dediğim bir şey var; danışma komitelerinin mali hakları kurumların kendi bünyelerinde değil de daha üst, daha bağımsız, mesela Katılım Bankaları Birliği veya hatta bir devlet kurumu olabilir BDDK gibi yani kurumlardan ücret almayacak bir yapıya dönüştürülebilirse o zaman insanların zihnindeki bu soru işaretleri de kısmen giderilmiş olur. Ama yine de çok değişir mi? Bence kararlara öyle çok da yansımaz ama en azından insanlar rahatlamış olur, daha güzel olabilir.” (K7)

1.3.5. Uzmanlık

BİDK ile ilgili gündeme gelen bir diğer mesele, komite üyelerinin bankalara danışmanlık yapacak düzeyde teoriye ve sektöre hâkim olup olmadıklarıdır. Her ne kadar düzenleyici kurumlar tarafından yayımlanan tebliğlerde belli asgari şartlar aranıyor olsa da bankaların üye seçimlerinde titiz davrandığı ve asgari şartlarla yetinmediği ifade edilmektedir. K1 üyelerin saha tecrübesini vurgularken K2, asgari kriterleri yeterli bulmakta ve daha özel şartların aranması halinde üye bulmakta zorluk yaşanabileceğini ifade etmiştir. K6 ise konunun sadece üyede aranacak şartlarla sınırlı olmadığı, bankaların da bu noktada yetkinliklerini arttırmaları gerektiğine dikkat çekmiştir.

“BDDK'nın yayımladığı tebliğde danışma komitesi üyelerinde aranacak vasıflarla ilgili bankada çalışma tecrübesi aramak daha önemli

bence. Bankada çalışmaktan kastım da fetva birimlerinde çalışmış olması. Bu birimlerde yetişerek en az 1-3 yıl pişmesi lazım ki olayları görsün. Banka içerisinde neler oluyor bunlara vakıf olsun.” (K1)

2. ŞER’İ YÖNETİŞİM

Türkiye’deki Şer’i yönetim İFK’lar açısından son yıllarda değişim yaşamaktadır. Özellikle 2018 yılı itibarıyla TKBB Danışma Kurulu’nun kurulması ve 2019 yılında yayımlanan ilgili tebliğ, bankalardaki danışma komitelerinin işleyişinden isimlendirmesine kadar birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu durum, Türkiye’deki fetva düzeyindeki aktörlerin sayısını artırmakla kalmamış sektörün disipline edilmesi, rekabet koşullarının düzenlenmesi ve aktörlerin sorumluluklarını da revize etmiştir. Katılımcılara bu sürece dair yöneltilen sorular beş alt (üçlü Şer’i yönetim, görev ve sorumluluklar, sorunlar, aktörler arası ilişki ve ideal yapı) tema etrafında toplanmıştır.

2.1. Üçlü Şer’i Yönetişim

Hâlihazırda Türkiye’deki Şer’i yönetimde etkili olan üç aktör olduğu ifade edilmişti. Bu bağlamda Türkiye’deki İFK’lar fetva düzeyinde üçlü bir Şer’i yönetime muhatap olmaktadır. TKBB standart ve kararlarına BİDK’lar doğrudan bağlı olarak faaliyet gösterirken DİYK kararları ise toplum nezdinde bir karşılık bulması hasebiyle dolaylı etkiye sahip olmaktadır.

Bu değişim sürecine yönelik katılımcıların Türkiye’deki Şer’i yönetim açısından çeşitli endişeleri ve talepleri –ideal alt temasında ele alınacak olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların Türkiye’deki değişen Şer’i yönetim sürecine dair endişelerini sıralayacak olursak;

- Merkezi bir danışma kurulunun (TKBB Danışma Kurulu) ihdasının ardından komitelere ihtiyaç kalmayabileceği (K1),
- Yeni kurumca fetva faaliyetlerinin sınırlandırılması (K1, K3),
- TKBB Danışma Kurulu üyelerinin sektöre dair yeterli birikime sahip olmaması (K2, K4, K7) denebilir.

K6 ve K7 ise bu yönetim yapısının zamanla işlevsellik kazanarak sektörün gelişimine hizmet edeceğini vurgulamaktadır.

“Bu çoklu yönetim yapısının mevcudiyeti kaçınılmaz gibi duruyor. Önemli olan tutarlılığın sağlanması. Bu tutarlılığın sağlanması biraz da süreç içinde olacaktır.” (K6)

“İkili bir yapı olması çok da sorun değil. Bir cüzi meseleler var bir de külli meseleler var. Külli meseleler merkezi danışma kurulunda, daha cüzi meseleler ise BİDK’de görüşülmesi isabetlidir. Ben bu noktada herhangi bir problem görmüyorum.” (K7)

2.2. Görev ve Sorumluluklar

Şer'i yönetimdeki aktörlerin görev ve sorumluluklarına dair yönelttiğimiz sorularda, her bir aktörün kendine has sorumlulukları olduğu ve en önemli sorumluluğun ise araştırma faaliyetlerinin sektördeki aktörlerle işbirliği yapılarak artırılması olduğu aktarılmıştır.

“Bence ilk mesele bilim. Üniversitelerdeki sizler gibi kurumların diğer yapılarla (TKBB, Merkezi Danışma Kurulu, Bankalar vd.) bilfiil hakikaten iletişime geçmesi lazım. Hangi tezleri yapmalıyız, yaptırmalıyız. Bence birinci mevzu bu.” (K3)

“Doğrudan pratikle ilişkili olacak şekilde katılım bankacılığı ürünlerini vesaire geliştirme ve ileriye taşıma noktasında araştırma birimlerinin banka içerisinde kurulması ve bu birimlerin de değişik departmanlarla uyumlu bir şekilde çalışması gerekir.” (K4)

2.3. Sorunlar

Katılımcıların Şer'i yönetim aktörlerine ve sistemin işleyişine yönelik çeşitli sorunları tespit ettikleri keşfedilmiştir. Bu bağlamda katılımcıların ifade ettiği aktörlerle ilgili sorunlar şu hususlarda toplanmaktadır:

- Özel danışma komitelerinden olan bağımsız komitelerin işleyişi,
- TKBB Danışma Kurulu'nun klasik fıkıhın ötesine geçmemesi (K3) ve her bir katılım bankasını “tek tipleştirme” (K4)
- DİYK'nun, muamelat konularında fetva yayımlaması (K1), muamelat konularında yeterli düzeyde fetva üretmemiş olması (K3-K5),
- Aktörler arasındaki ilişkinin zayıf olması.

Özel danışma komitelerinde birçok sorun olduğuna değinen K7 şunları aktarmıştır:

“Özel danışma komiteleri hakkında benim görüşüm olumsuz.

...Hatta içeriden birileri bizzat şöyle bir problemden de bahsetti: mesela bir konuyla ilgili fetva talep edildiği zaman o şirketle çalışan farklı hocalara gönderip hangilerinden cevaz fetvası gelirse onları kullanıp diğerlerini göz ardı edip o şekilde fetva çıkarıldığı söyleniyor.” (K7)

Fetva düzeyinde Türkiye'deki en köklü mirasa sahip olan DİYK'nun İslam iktisadi alanındaki fetvalarına ve fetva vermesine yönelik katılımcıların çeşitli eleştirileri bulunmaktadır. K1, K3, K5 DİYK'nun bu alanda yeterli düzeyde birikime sahip olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda K1 İFK'ların ürün ve hizmetlerine yönelik vatandaşta kafa karışıklığı olmaması için DİYK'nun bu konularda fetva vermemesi gerektiğine, K5 DİYK'nun “devlet refleksi” ne sahip olduğuna ve K6 ise DİYK'nun “aktif katılımıyla” “sahih yürüyüşün” bulunabileceğini aktarmıştır.

2.4. Aktörler Arası İlişki

Türkiye’deki Şer’i yönetişimde yer alan aktörler arasındaki ilişki hususunda K3 ve K1 ilişkilerin çok zayıf olduğunu aktarırken, K2 ilişkilerin bulunduğunu ancak artırılması gerektiğini ifade etmektedir.

“Ben orada ilişkinin daha sıcak tutulması gerektiğini; banka danışma komitelerinden istifade edilmesi gerektiğini ve daha fazla iletişim içinde olunması gerektiğini düşünüyorum. Şu anda öyle bir iletişim kanalları tam açık değil; resmi yürüyor, sıcak yürümüyor.” (K3)

“Orada bir iletişim kanalı oluşmadı. Orada ne görüşüldü, ne fetva verildi bilmiyoruz.” (K1)

“Daha fazla olması gerekir ki bunu kısmen Merkezi Danışma Kurulu yapıyor diyebiliriz. Herhangi bir konuya dair standart hazırlanacaksa bir takım ön hazırlıklar yapılıyor kurul tarafından. Bu hazırlıklar katılım bankaları bünyesindeki danışma komiteleriyle paylaşılıyor.” (K2)

2.5. İdeal Yapı

Türkiye’deki Şer’i yönetişimin daha iyi olması için nasıl düzenlemeler yapılması gerektiğine yönelik sorduğumuz sorular çerçevesinde ideal yapı alt teması şekillenmiştir. Buna göre katılımcıların Türkiye’deki Şer’i yönetişimin her bir aktörüne özgü idealleri tablo 2’de ele alınmaktadır. Tabloda da görüleceği üzere her bir aktörün kendine has ideal yapılarının farklılaştığı ancak sadece bazı noktalarda benzerliklerin olduğu fark edilecektir.

Tablo 2: İdeal Şer’i Yönetişim Yapısına Dair Öneriler

Katılımcı	DİYK	Merkezi Danışma Kurulu	Özel Danışma Komiteleri	
			BİDK	Bağımsız Komiteler
K1	İslami finans kurumlarıyla ilgili fetva vermeme, onların fetva kurumlarına yönlendirmeli	- İhtilafı mesele de yasaklayan görüş/standart bildirmemeli -Üyeleri BİDK başkanlarından oluşmalı. -TKBB nezdinde olmamalı bağımsız bir üst kurul oluşturulmalı	Kurum sırrı olmayan fetvaları yayımlanmalı	-
K2	-	-Üyeleri BİDK başkanlarından oluşmalı. - TKBB nezdinde olmamalı bağımsız bir üst kurul oluşturulmalı	Kurum sırrı olmayan fetvaları yayımlanmalı	-
K3	İslami finans alanına yönelik fetvaları yetersiz düzeyde	-Cesur olmalı ve klasik fikhın tekrarı olmamalı -Kararları bağlayıcı olmamalı	-	-
K4	-	-Yasaklayıcı standart/karar koymamalı	Yayımlanmasının bir faydası olmayacaktır, fetvalar mahfuz kalmalı	-
K5	-Finansal konularda yeterli değil ancak son dönemki ihtisaslaşma çalışması önemli	-MDK üyeleri ilahiyat ve fikh kökenli olmalı. -MDK ayrı bağımsız bir kuruluşa bağlı olmalı	-Verilen fetvaların sorumluluğunun tam alınması için komite başkanları Türk olmalı -MDK eğer bağımsız bir yapıda olursa BİDK’lerine gerek yok bankalar sadece uyum birimiyle süreci yürütebilir	-
K6	Fikhi stratejiyi (shariah policy) ve üslubu belirlemeli	-MDK üyeleri arasında BİDK üyeleri yer almalı ve koordinasyon sağlanmalı	-İcazetnameler yayımlanıyor her fetvanın yayımlanması faydalı olmayacaktır	-
K7	Bütün dini meseleleri ele alan bir kurum	Tüm İslami finans aktörlerine hitap eden bir üst kurul olmalı ve sektörü disipline etmeli	Fetvaları yayımlanmalı	Sıkı düzenlemeye tabi tutulmalı veya kaldırılmalı

Kaynak: Mülakatlara dayanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

3. MERKEZİ DANIŞMA KURULU

TKBB Danışma Kurulu'nun kurulması katılım finans sektörü açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Ancak bu yeni sürece dair katılımcıların gözlemleri farklılık arz etmekte ve çeşitli hususlarda eleştiriler ortaya çıkmaktadır. Bu eleştirilerin başında danışma kurulunun TKBB bünyesinde yer alan “konumu” gelmektedir. Bu bağlamda katılımcıların büyük kısmı merkezi danışma kurulunun TKBB bünyesinde yer almasına şerh koyarken bir kısmı “*etkisi*” zliğine yönelik vurgularda bulunmaktadır. Bu bağlamda Merkezi danışma kurulunun yapısına ve Şer'i yönetimdeki yerine yönelik de çeşitli “*öneriler*” yer almaktadır.

3.1. Konumu

Katılım finans sektörünün bir üst kurulu olarak tasarlanan ancak sadece katılım bankacılığına yönelik bağlayıcı standart ve kararları olan TKBB Danışma Kurulu'nun konumu, yani TKBB bünyesinde olması, katılımcıların büyük kısmına göre tartışmalıdır. K1, K2, K5 ve K7 danışma kurulunun daha bağımsız üst yapıya sahip olması gerektiği kanaatini taşımaktadır. K5 bu noktadaki kanaatini “Yönetimin, Katılım Bankaları Birliği bünyesinde olduğu bir yapı düşünülebilir mi? Bu bir cinayettir. Bu bir ihanettir” ifadeleriyle ortaya koymaktadır.

K2 danışma kurulunun TKBB bünyesinde olmaması gerektiğini ifade ederken kurulun tüm faizsiz finans sistemini kapsamaması gerektiğini de vurgulamakta, K7 de aynı kanaati desteklemektedir.

“Bu kurul sadece katılım bankacılığı üst kurulu. Benim acizane kanaatim bütün faizsiz finans sistemi için kararlar alan üst bir kurul olması. (K2)

K4 ise MDK'nın bağımsız bir yapıda olması tartışmasına ayrı bir bakış getirerek ulus devlet içerisinde bağımsızlığın “sözde” olacağı dolayısıyla bağımsız bir MDK düşüncesinin sağlıklı olmadığını ifade etmiştir:

“Ben TKKB'de olmasıyla Merkez Bankası, Cumhurbaşkanlığı veya Maliye Bakanlığı'nda olması arasında hiçbir fark görmüyorum bağımsızlık açısından. Dolayısıyla bana göre bu bağımsızlık kavramı çok yanlış şekilde tanımlanıyor.” (K4)

3.2. Etkisi

Katılımcıların büyük kısmının (K1, K3, K5), TKBB Danışma kurulunun BİDK'leri açısından fetva düzeyinde henüz kuvvetli bir etkiye sahip olmadığını, bir kısmının (K6, K7) ise etkisinin zamanla ortaya çıkacağını ve K4 ise “frenleyici bir etkiye sahip olacağını” ifade ettikleri gözlenmiştir.

“...Merkezi danışma kurulu etki etmemek üzere kuruldu. Etkilememek üzere kuruldu. Kendisine biçilen rolün dışına çıkarak bir takım anarşik tavırlarla etkide bulunmaya çalışıyor. Yönetimin Katılım Bankaları Birliği bünyesinde olduğu bir yapı düşünülebilir mi? Bu bir cinayettir. Bu bir ihanettir. Ben kurul üyelerini kastetmiyorum, onu söyleyeyim. Kurulu oluşturanlar bu ihaneti yaptılar. Niyetleri üzüm yemek değil niyetleri doğrunun ortaya çıkmaması.” (K5)

3.3. Öneriler

Katılımcıların Merkezi Danışma Kurulu’na yönelik eleştirilerinden sonra yönelttiğimiz sorular çerçevesinde çeşitli önerileri olduğu keşfedilmiştir. Bu önerilerin bir kısmı MDK’nun üye yapısına, bir kısmı işleyiş tarzına bir kısmı da konumuna yöneliktir.

- Yasaklayıcı karar almamalı (K1,K2, K4),
- Kararları bağlayıcı olmamalı (K3),
- MDK, BİDK’ların üyelerinden oluşmalı (K1,K2,K6),
- MDK bağımsız üst bir yapıda oluşturulmalı (K7, K1,K2,K5).

“Ben bu kurulun daha üst bir yapıda, daha devlet kurumuna bağlı bir yapıda toplanması gerektiği kanaatindeyim. ... BDDK gibi tamamen devlet kurumu olan İslami Finans Düzenleme Denetleme Kurumu gibi mesela bir kurum oluşturulabilir.” (K7)

Tartışma

Çalışmamızda, “Türkiye’deki Şer’i yönetiminde BİDK’nin yeri ve önemi nedir?” sorusu BİDK, Şer’i yönetim ve MDK olmak üzere üç tema ve bunlara bağlı 26 alt tema çerçevesinde ele alınmıştır.

Azid ve Alnodel (2019)’un ifade ettiği üzere hukuki düzenlemeler Şer’i yönetim kapsamını ve etkinliğini etkilemektedir. Çalışmamızda da görüldüğü üzere BİDK’lar, bireysel inisiyatiften kurumsallaşmaya doğru yönelen bir serencama sahiptir. Bunun arkasında hukuki düzenlemelerin yapılması bulunmaktadır. Ancak ne var ki Md. Kausar Alam ve diğerlerinin (2020) vurguladığı üzere, Şer’i yönetime yönelik bir hukuki çerçevenin bulunmaması, yetersiz bilgi ve hedef eksikliği Türkiye’de de kısmen görülmektedir. Hukuki düzenlemeler yapılmaya başlansa da Türkiye’deki tüm katılım finans sektörünü hedefleyen bir Şer’i yönetim politikasının varlığından söz etmek mümkün değildir. Merkezi Danışma Kurulu “hüviyetinde” bir danışma kurulu (TKBB Danışma Kurulu) kurulmuş olmasına rağmen bu kurulun sadece katılım bankacılığına yönelik bağlayıcılığa sahip bir hizmet vermesi ve katılımcıların da ifade ettiği üzere yeterli caydırıcılığa sahip yapılandırılmamış olması sorunlardan bazılardır.

Bir diğer yandan Şer'i yönetim açısından Noordin ve Kassim (2019)'in aktardığı üzere kurullarda yer alan kişilerin akademisyen olması oldukça önemlidir. Türkiye'deki BİDK üyelerinin neredeyse hepsi akademisyenlik yapmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızdaki katılımcıların da biri haricinde tamamı akademisyendir. Bu da bahsi geçen çalışmada vurgulandığı üzere fetvalara güveni artırmaktadır. Ancak bununla birlikte BİDK üyelerinin objektifliğine, astronomik ücretler aldığına, maaşlı çalışılan kuruma fetva verdiklerine yönelik yapılan spekülasyonların verilen hizmetin (fetvanın) değerini düşürdüğünü ve “*normal banka ve katılım bankası arasında bir fark yok*” algısını desteklediğini ifade etmek mümkündür. Çalışmamızda da görüldüğü üzere, Türkiye'deki katılım bankalarının kurulduğu günden bu yana bir şekilde faaliyetlerine yönelik fetva almış olmaları ve bir takım uygulama farklılıkları olmasına rağmen Türkiye'deki İslami finans sektörünün Şer'i yönetim süreçlerinin kurumsallaşmaya başlaması, bu algının değişmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Çalışmamız kapsamında, Fatmawati ve diğerleri (2020)'nin merkezi danışma kurulu olmaması ve sektöre yönelik hukuki alt yapının oluşmaması düşüncesiyle Türkiye'yi esnek kategoride değerlendirmesinin bilgi eksikliğine dayandığı; onun kategorizasyonuna göre Türkiye'nin en azından ılımlı kategoride olması gerektiği ifade edilebilir. Ancak bununla birlikte Türkiye'deki merkezi danışma kurulu vazifesini; henüz tam olarak yetkilendirilmemiş TKBB Danışma Kurulu'nun mu yürüttüğü yoksa ayrı bir merkezi kurul mu oluşturulacağı noktasında, katılımcılardan da edindiğimiz izlenime göre soru işaretleri bulunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

BİDK, bireysel inisiyatif döneminden tam kurumsal döneme kadar olan sürecin tamamına şahit olması, Merkezi kurul ihdasına kadarki süreçte en etkin aktör konumunda olması ve geçmişten günümüze gerek Şer'i yönetimin teorik alt yapısı gerekse güncel uygulama tarafındaki tecrübesiyle tüm süreçlerde etkin rol oynamış ve İslami finans alanındaki gelişmeleri ilk elden desteklemiştir. BİDK bu itibarla Türkiye'deki Şer'i yönetim mekanizmasının önemli bir paydaşdır. Öte yandan merkezi danışma kurulunun kurulması ve faizsiz bankacılığa dair tebliğ yayımlanması Şer'i yönetim anlamında bir hareketlilik getirmiş olsa da tüm aktörler için sürece uyum aşaması devam etmektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında, BİDK'nin Şer'i yönetimdeki etkinliğini artırmak ve Türkiye'deki Şer'i yönetimin iyileştirilmesini sağlamak amacıyla çeşitli öneriler sunulmuştur:

- BİDK’nin daha etkin ve verimli çalışmasını temin etmek amacıyla uyum birimi personelinin uzmanlıkları ve İslami finans yetkinliklerinin artırılması önem arz etmektedir.
- BİDK fetva ve kararlarının her bir bankada sistematik bir arşivlemeye tabi tutulması ve kurumlar arası ahengin sağlanması açısından belli konularda karşılaştırmalı analizlere imkan tanıyacak bir üst yapı nezaretinde bütünlüklü bir arşivleme faaliyeti yürütülmesi hem şeffaflığı artıracaktır hem de akademik ve sektörel gelişimi destekleyecektir.
- Türkiye’deki mevcut Şer’i yönetim mekanizmasının etkinliğini artırmak ve bahsi geçen sorunları ortadan kaldırmak amacıyla Şer’i politikaların belirlenmesi için bir eylem planı hazırlanmalıdır. Bu eylem planı, paydaşlardan bilgi alınarak Katılım Finans Dairesi Başkanlığı bünyesinde “Şer’i Yönetişim Koordinasyon Birimi” kurularak, bu kurum nezaretinde gerçekleştirilebilir. Bu doğrultuda Şer’i yönetim koordinasyon biriminin kurulması, sistemin daha sağlıklı ilerlemesine katkı sunabilir. Ancak, giriş bölümünde de ifade edildiği üzere şeri yönetime dair atılacak bu tür adımlar, ülkenin sahip olduğu hukuki altyapı ve siyasi konjonktür ile doğrudan bağlantılıdır. Dolayısıyla koordinasyon biriminin katılım finans sektörünün ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda objektif ve şeffaf ilkeler ile hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.
- Bağımsız özel danışma komitelerinin fetva süreçleri ve işleyişleri İEF alanına dair verilen fetvaların sağlıklı işlemesi açısından sıkı takip ve dış denetime tabi tutulmalı, Şer’i yönetim yapısındaki yeri tespit edilerek görev ve sorumluluklarının çerçevesi belirlenmelidir.
- BİDK üyelerinin çoğunun akademik görevleri olduğu görülmektedir. Bu durum üniversiteler ve bankalar açısından bir avantaj olarak görülmeli ve üniversite-banka işbirliği sahaları geliştirilmelidir.

Kaynakça

- AAOIFI. *Shari'a Supervisory Board: Appointment, Composition and Report*. Bahreyn, 1997. 883–893. <http://aaoifi.com/aaoifi-gs-1-sharia-supervisory-board-appointment-composition-and-report/?lang=en>
- AAOIFI - IFSB. "Exposure Draft IFSB – AAOIFI Revised Shari'ah Governance Framework for Institutions Offering Islamic Financial Services". 2022. http://aaoifi.com/wp-content/uploads/2022/04/ED-IFSB-AAOIFI-Revised-Shariah-Governance-Framework_En.pdf
- Ahmed, Habib. "Maqasid al-Shari'ah and Islamic Financial products : A Framework for Assessment". *ISRA International journal of Islamic Finance* 3/1 (2011), 149–160. https://doi.org/10.1142/9789812569394_0005
- Alam, M. Kausar vd. "The reasons behind the absence of a comprehensive shariah governance framework of Islamic Banks in Bangladesh". *International Journal of Economics and Business Administration* 8/1 (2020), 134–145. <https://doi.org/10.35808/ijeba/414>
- Alam, Md Kausar vd. "Problems of Shariah governance framework and different bodies: An empirical investigation of Islamic Banks in Bangladesh". *Journal of Asian Finance, Economics and Business* 7/3 (2020), 265–276. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no3.265>
- Alam, Md Kausar. "Rationality of fourth party in legitimacy theory: Shariah governance of Islamic financial institutions". *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 12/3 (2021), 418–438. <https://doi.org/10.1108/JIABR-08-2019-0154>
- Alam, Md Kausar vd. "The influences of board of directors and management in Shariah governance guidelines of the Islamic banks in Bangladesh". *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11/9 (2020), 1633–1647. <https://doi.org/10.1108/JIABR-08-2019-0155>
- Alam, Md Kausar vd. "The practices of Shariah governance systems of Islamic banks in Bangladesh". *Pacific Accounting Review* 33/4 (2021), 505–524. <https://doi.org/10.1108/PAR-10-2020-0195>
- AlQassar, Abdulrahman B. - Ahmed, Habib. "Regulatory regimes for Shari'ah governance: A framework of assessment and analysis". *Journal of Banking Regulation* 0123456789 (2021). <https://doi.org/10.1057/s41261-021-00153-5>
- Ayedh, Abdullah Mohammed - Echchabi, Abdelghani. "Shari'ah supervision in the Yemeni Islamic banks: a qualitative survey". *Qualitative Research in Financial Markets* 7/2 (2015), 159–172. <https://doi.org/10.1108/QRFM-06-2014-0017>
- Azid, Toseef - Alnodei, Ali A. "Determinants of Shari'ah governance disclosure in financial institutions: Evidence from Saudi Arabia". *International Journal of Ethics and Systems* 35/2 (2019), 207–226. <https://doi.org/10.1108/IJOES-07-2018-0111>
- Basiruddin, Rohaida - Ahmed, Habib. "Corporate governance and Shariah non-compliant risk in Islamic banks: evidence from Southeast Asia". *Corporate Governance (Bingley)* 20/2 (2020), 240–262. <https://doi.org/10.1108/CG-05-2019-0138>

- Dinç, Yusuf. "Katılım Bankalarının Danışma Kurullarının Kurumsal Yönetim Unsuru Olarak Değerlendirmesi". *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)* 2/2 (2016), 83–103. <http://dergipark.gov.tr/jief/issue/27745/293244>
- Esen, Adem - Karabacak, Serkan. "National Shariah boards: Global applications and the case of Turkey". *Afro Eurasian Studies* 3/2 (2014), 5–16.
- Farooq, Waqas vd. "Regulatory Arrangement for Shariah Governance Practice of Islamic Banking Institutions in Pakistan: Issues and Challenges". *Hitit İlahiyat Dergisi* June (2021), 167–194. <https://doi.org/10.14395/hid.947530>
- Fatmawati, Dewi vd. "Shariah governance in Islamic banks: Practices, practitioners and praxis". *Global Finance Journal* June (2020), 100555. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2020.100555>
- Grassa, Rihab. "Shariah supervisory system in Islamic financial institutions: New issues and challenges: A comparative analysis between Southeast Asia models and GCC models". *Humanomics* 29/4 (2013), 333–348. <https://doi.org/10.1108/H-01-2013-0001>
- Güney, Necmeddin. "İslami Finansa Şer'i Yönetim Uygulamaları ve Konuyla İlgili Tartışmalara Genel Bir Bakış". *Türkiye İslam İktisadi Dergisi* 2/2 (2015), 45–69.
- Hamza, Hichem. "Sharia governance in Islamic banks: effectiveness and supervision model". *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 6/3 (2013), 226–237. <https://doi.org/10.1108/IMEFM-02-2013-0021>
- Hasan, Amiratul Nadiah vd. "Shariah governance practices at Islamic fund management companies". *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 11/2 (2020), 309–325. <https://doi.org/10.1108/JIABR-03-2017-0045>
- IFSB, Islamic Financial Services Board. "Guiding Principles on Shari`ah Governance Systems for Institutions offering Islamic Financial Services". 1–39, 2009.
- Kamaruddin, Muhammad Iqmal Hisham vd. "Comparative Analysis on Shariah Governance in Malaysia: SGF 2010, IFSA 2013 and SGPD 2019". *Journal of Public Administration and Governance* 10/1 (2020), 110. <https://doi.org/10.5296/jpag.v10i1.16157>
- Karbhari, Yusuf vd. "Relevance of the application of institutional theory in Shariah governance of Islamic banks". *PSU Research Review* 5/1 (2020), 1–15. <https://doi.org/10.1108/prr-05-2020-0015>
- Kartal, Mustafa Tefvik. "Katılım Bankacılığında Danışma Komiteleri: Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ (Tebliğ) Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2019), 93–108. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ubeyad/issue/48439/629346>
- Masruki, Rosnia vd. "Shariah Governance Practices of Malaysian Islamic Banks in the Light of Shariah Compliance". *Asian Journal of Accounting and Governance* 13/ (2020), 91–97. <https://doi.org/10.17576/ajag-2020-13-08>
- Nawaz, Tasawar. "Intellectual capital, financial crisis and performance of Islamic banks: Does Shariah governance matter?" *International Journal of Business and Society* 18/1 (2017), 211–226. <https://doi.org/10.33736/ijbs.497.2017>
- Nawaz, Tasawar vd. "On intellectual capital efficiency and shariah governance in Islamic banking business model". *International Journal of Finance and Economics* 26/3 (2021), 3770–3787. <https://doi.org/10.1002/ijfe.1986>

- Noordin, Nazrul Hazizi - Kassim, Salina. "Does Shariah committee composition influence Shariah governance disclosure?: Evidence from Malaysian Islamic banks". *Journal of Islamic Accounting and Business Research* 10/2 (2019), 158–184. <https://doi.org/10.1108/JIABR-04-2016-0047>
- Refinitiv. *Islamic Finance Development Report 2021*. Thomson Reuters (2021).
- Ridwan, Ridwan - Mayapada, Arung Gihna. "Does sharia governance influence corporate social responsibility disclosure in Indonesia Islamic banks?" *Journal of Sustainable Finance and Investment* 12/2 (2022), 299-318. <https://doi.org/10.1080/20430795.2020.1749819>
- Tabash, Mosab I. vd. "Ethical legitimacy of Islamic banks and Shariah governance: Evidence from Bangladesh". *Journal of Public Affairs* August (2020). <https://doi.org/10.1002/pa.2487>
- Yin, Robert K. *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*. ed. İlhan Günbay. Ankara: Nobel Yayınları, 2017.
- Yılmaz, Hakan Safa - Şencal, Harun. "İslam Politik Ekonomisi Açısından Merkezi Fetva Kurullarının Yapısına Dair Bir Değerlendirme". *Journal of Islamic Economics* 2/1 (2022), 92–105.